

Romansch en scola : in nunsenn?

Autor(en): **Carigiet, Werner / Cathomas, Rico**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **78 (1993)**

Heft 5

PDF erstellt am: **22.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882643>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

**Rico Cathomas e
Werner Carigiet**



Romontsch en scola - in nunsenn?

L'efficienza dall'instrucziun da romontsch en nossas scolas vegn adina puspei messa en damonda, en special per il scalem secundar. Midar dalla scola primara en la scola secundara munta pil pli era da midar il lungatg. Fertion che la scola primara vegn dominada dil lungatg romontsch, vegn quel reducius a paucas uras jamnilas en la secundara; la gronda part dils roms vegn instruida per tudestg. Beinsavens vegn ei renfatschau ch'ei reusseschi buca al scalem secundar da preparar ils affons per il nivel linguistic romontsch che vegn spitgaus d'in carschiu. Nauschas buccas pretendan schizun ch'ils scolars bandunien la scola secundara cun la cumpetenzza linguistica d'in affon dalla sisavla classa primara (Osswald, 1988). Las medemas renfatschas, magari aunc empau pli detschartas, vegnan fatgas all'instrucziun da romontsch en scolas cun tudestg sco lungatg d'instrucziun e cun sulettamein duas uras jamnilas instrucziun da romontsch. A Flem, Domat ed ell'Engiadin'aulta ei quella damonda oz fetg acuta. Era a Glion dat quei sistem adina puspei raschuns da discutir davart il senn e nunsenn dall'instrucziun da romontsch. Ina secunda hipotesa pretenda ch'ils scolars seigien gie tuttina buca motivai d'emprender romontsch, e quella schliata motivaziun influenzeschi las prestaziuns a moda negativa.

Nus havein vului saver pli exactamein co ei stat cun las pretensiuns suranumnadas. Ein quellas giustificadas? Bandunan nos scolars propi la scola cun ina cumpetenzza linguistica aschi desolata? Ei la motivaziun d'emprender romontsch veramein aschi schliata? Nus havein giu la finamira dad intercurir scientificamein il progress linguistic dils scolars. Per quei intent eis ei stau necessari da crear dus instruments: in test da cumpetenzza da lungatg che mesira scientificamein con bein ch'ils scolars domineschan il lungatg ed in questunari per intervegnir la tenuta dils

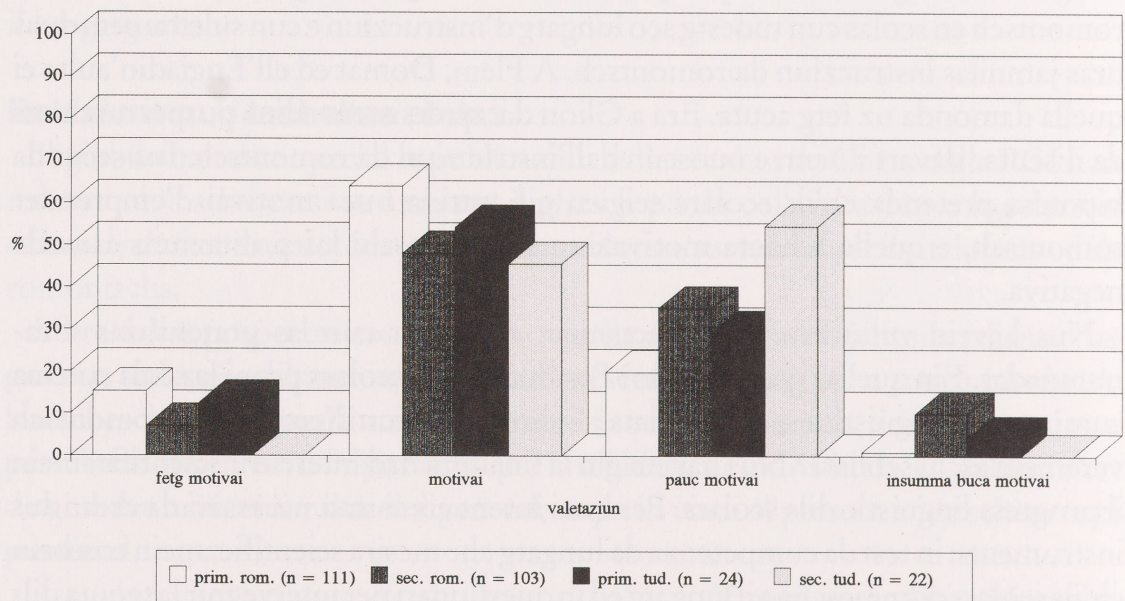
scolars enviers il romontsch e lur motivaziun d'emprender quel. Questa re-
tschercha havein nus fatg communablamein ella rama da nossas lavurs da licenziat.

Fatgpart dalla retschercha han totalmein 260 scolars dall'entira Surselva, cumpriu
Domat. La gruppa dils probands secumpona dils scolars dallas sisavlas classas
primaras (136 scolars) e dallas tiarzas classas secundaras (124 scolars) da Sedrun,
Mustér, Sumvitg, Trun, Danis/Tavanasa, Rueun, Vella, Laax, Glion e Domat.
Dallas scolas da Glion e Domat che meinan in tip da scola cun romontsch sco rom
d'instrucziun (RRI) han mo ils scolars dallas partiziuns romontschas priu part.
Quels dus loghens meinan ina scola fundamentala tudestga cun ina ni duas uras
jamnilas romontsch per ils scolars romontschs. Cun quei che lur cundiziuns da
basa ein diversas da quellas dils scolars ord il territori cun scola romontscha
(romontsch sco lungatg d'instrucziun: RLI), vegnan ils scolars da Glion e Domat
risguardai separadamein.

La motivaziun

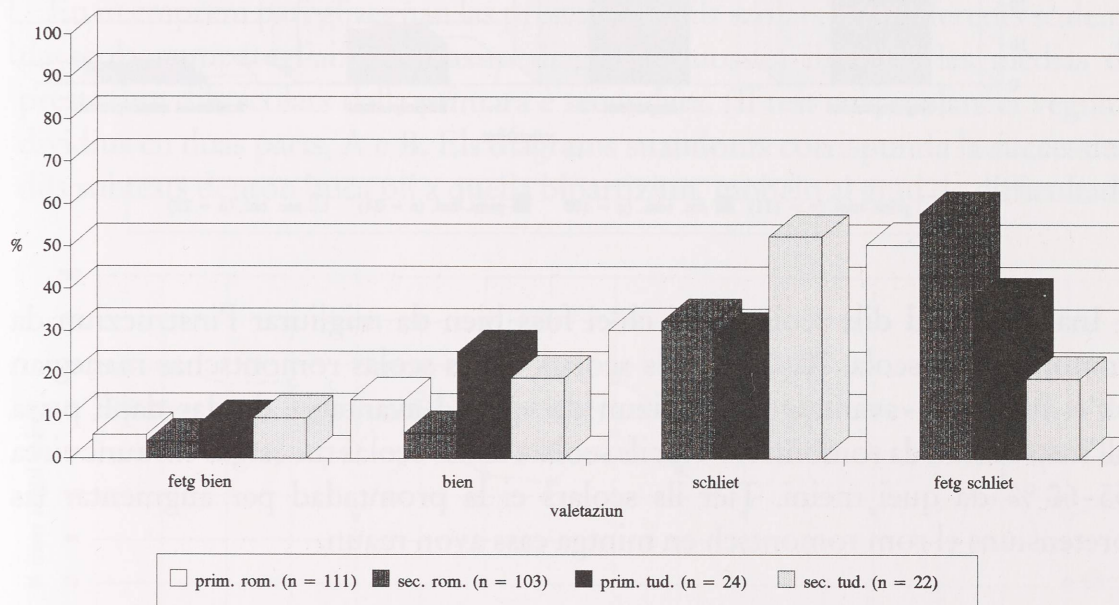
Con bugen han ils scolars l'instrucziun da romontsch? Con impurtonts ei il
lungatg per els? Con buna ei lur instrucziun da romontsch? Quei ein in pèr
damondas che nosssa retschercha emprova da rispunder. Nus savein gia pre-
annunziar ch'ils resultats ein positivs. (Ils resultats che suondan ein adina distingui
tenor ils quater tips da scola - primara romontscha, primara tudestga, secundara
romontscha e secundara tudestga. Sco «tudestgas» valan las scolas cun tudestg sco
lungatg d'istrucziun e duas uras ad jamna instrucziun da romontsch.)

Con motivaus eis ti d'emprender romontsch?



Sin fundament dallas rispostas all'emprema damonda san ins dir ch'ils scolars ein motivai d'emprender romontsch. Sch'ins addescha il pertschien dallas rispostas dils scolars ch'ei «fetg motivai» e «motivai», cuntonschein nus fetg buns resultats tier las classas primaras, tier las primaras romontschas ina quota da 80 %, tier las primaras tudestgas ina tala da 65 %. La buna motivaziun d'emprender romontsch sereducescha empau en scola secundara, en las secundaras romontschas a 55 %, en las tudestgas a 45 %.

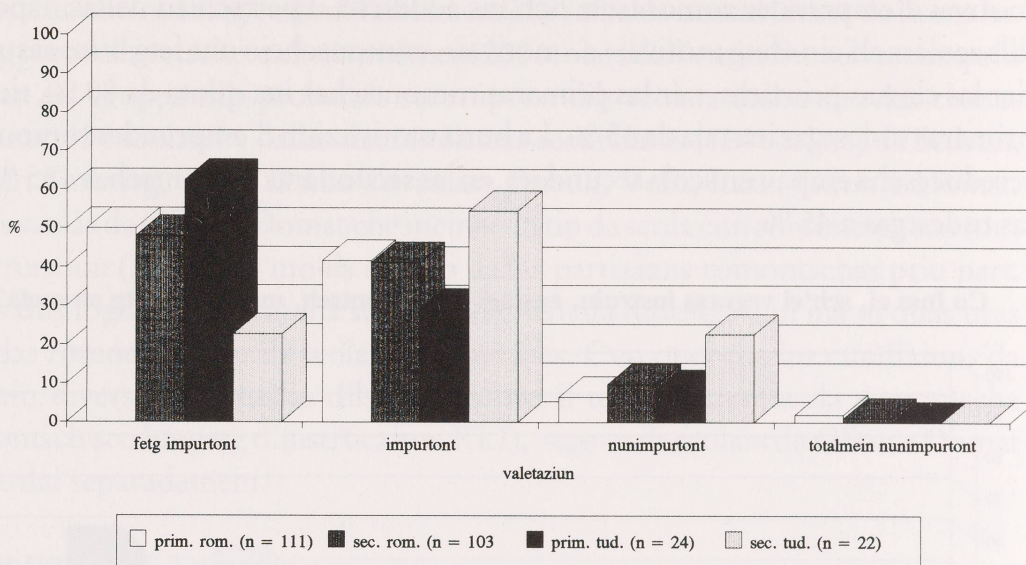
Co fuss ei, sch'ei vegness instruiu, enstagl dil romontsch, mo pli tudestg en scola?



Ina fetg gronda maioritad dils scolars fuss insumma buca d'accord da laschar curdar l'instrucziun da romontsch. Ils resultats ein fetg clars. Denter 80-90 % dils scolars da scolas romontschas valeteschan l'idea da remplazzar l'instrucziun da romontsch cun in'instrucziun tudestga cul predicat «schliet» tochen «fetg schliet». Surstar fan oravontut ils resultats dallas scolas tudestgas. Era leu havein nus claras maioritads da circa 70 % che considereschan l'instrucziun da romontsch sco impurtonta. La damonda schebein ins vul in'instrucziun da romontsch en loghens cun scola tudestga para dad esser plitost in problem dils carschi che dils scolars.

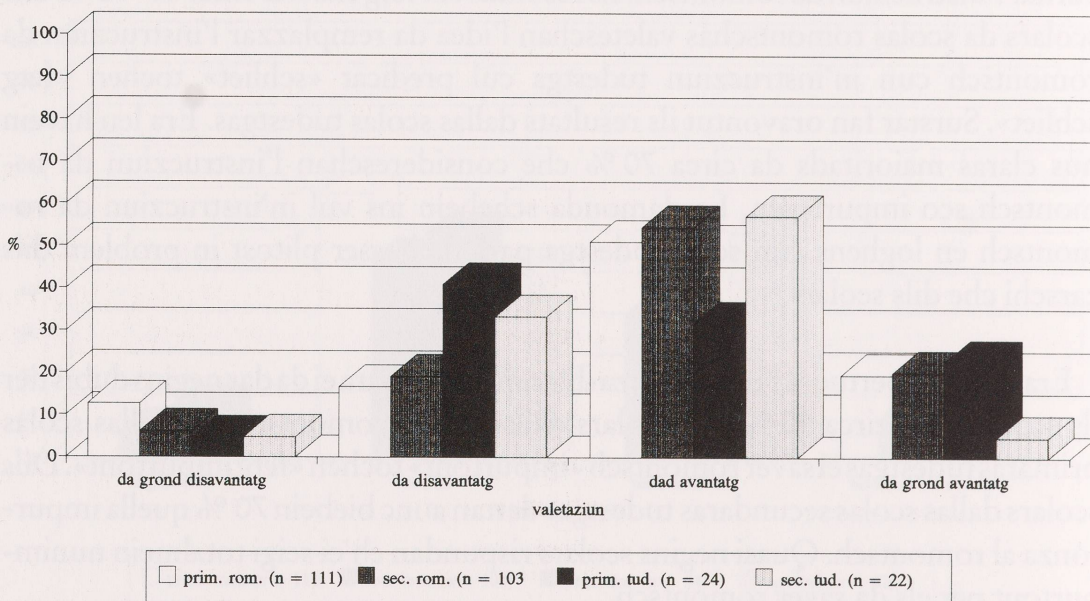
Era quei che pertucca l'impurtanza dil romontsch para ei da dar negins dubis tier ils scolars. Per circa 90 % dils scolars dallas scolas romontschas e dallas scolas primaras tudestgas ei saver romontsch «impurtont» tochen «fetg impurtont». Dils scolars dallas scolas secundaras tudestgas dattan aunc biebein 70 % quella impurtanza al romontsch. Quasi negins scolars rispundan ch'ei seigi totalmein nunimpurtont per els da saver romontsch.

Eis ei impurtont per tei che ti sas romontsch?



Ina maioritad dils scolars crei ch'ei fuss bien da migliurar l'instrucziun da romontsch en scola. 70-75 % dils scolars dallas scolas romontschas manegian ch'ei fuss dad «avantatg» ni schizun da «grond avantatg» da dar dapli peisa all'instrucziun da romontsch. Tier ils scolars dallas scolas tudestgas ein aunc circa 55-60 % da quei meini. Tier ils scolars ei la promptadad per augmentar las pretensiuns el rom romontsch en mintga cass avon maun.

Fuss ei d'avantatg pil scolar, sch'ei vegness dau pli bia peisa all'instrucziun da romontsch?

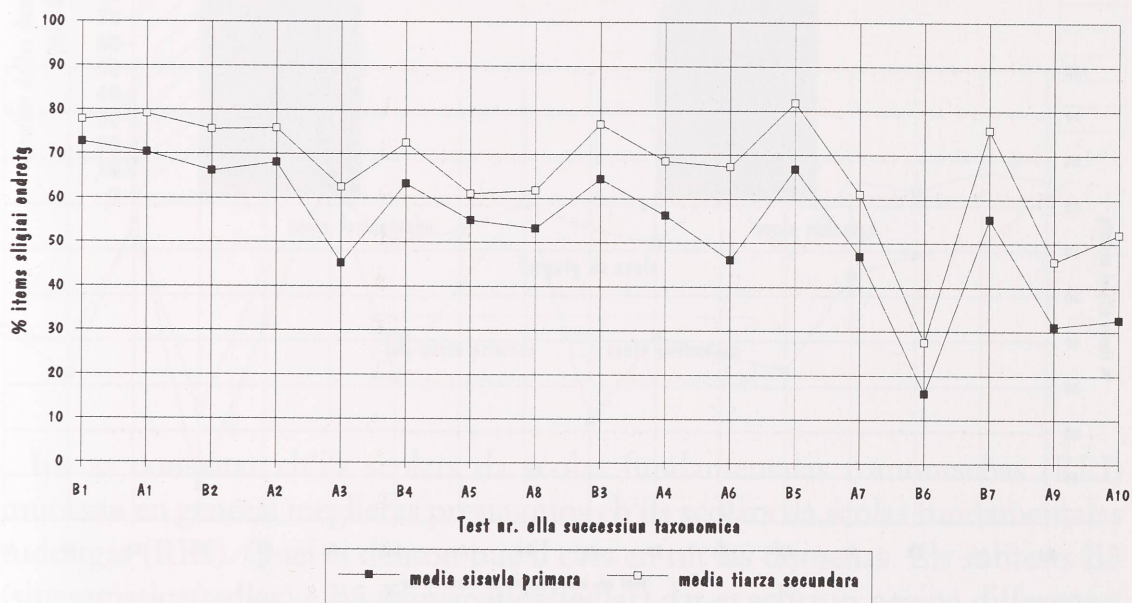


La competenza linguistica

Il test per la competenza linguistica dils scolars ei da caracter general. Tut ils sis camps linguistics (sco la textematica, lexematica, morfematica, sintagmatica, fonematica, prosodia) vegnan examinai cun singuls tests (subtests) e quei en tut las habilitads linguistics (tedlar, leger, tschintschar e scriver). Il test lubescha da fastisar fleivleziass dalla competenza linguistica per eventualmein saver curreger quellass cun mesiras metodicas.

Il resultat central dil test da competenza: la hipotesa ch'ils scolars fetschien negin progress el romontsch sa vegnir renviada claramain.

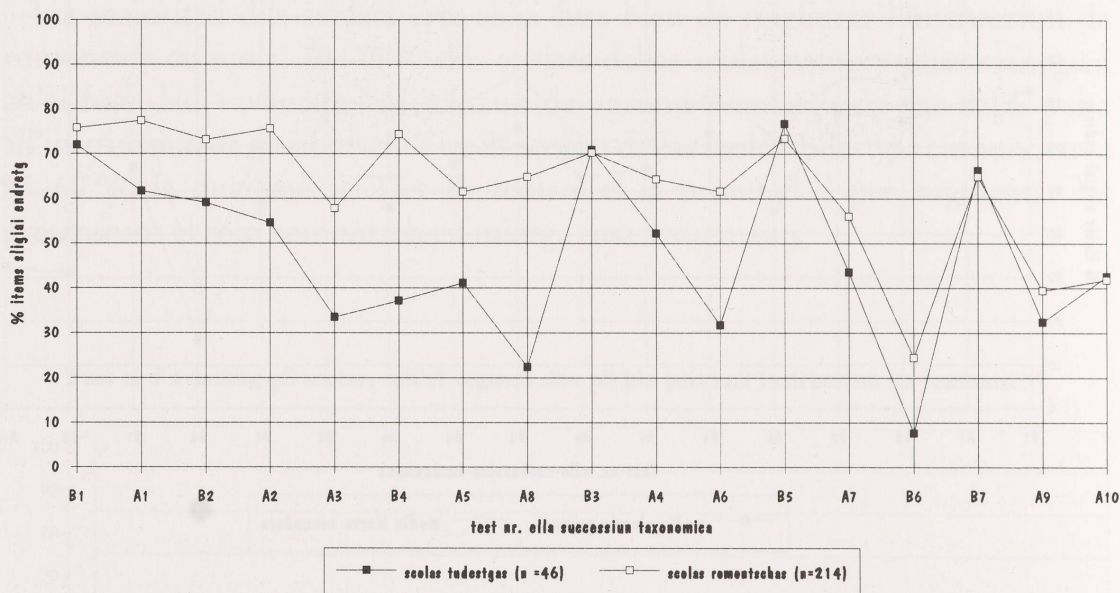
En in εμπrem paregl vegnan las prestaziuns dils scolars dils differents scalems da scola cumparegliai. El proxim diagram muossan ils grafs las medias da prestaziun dils scolars dalla primara e secundara. (Il test culs scolars ei vegnius dividius en duas parts, A e B. Els diagrams suandonts corrispunda la successiun dils subtests denton buca pli a quella bipartiziun, mobein al grad da difficultad.)



L'emprema e pli impurtanta constataziun: ils scolars dalla scola secundara muossan en tut ils camps linguistics megliers resultats che quels dalla scola primara. Viu il svilup intellectual digl affon ei quei franc stau da spitgar. Meins evidents ei quei resultat denton sch'ins patratga ch'il pass dalla scola primara ella scola secundara munta pil scolar ina midada dad in sistem d'instrucziun predominantamein romontsch en in sistem tudestg. Interessants ei il percuors quasi parallel dils dus grafs. Quei sa vegnir considerau sco in indezi ch'ils scolars fan progress dalla sisavla primara alla tierza secundara en tuts camps e habilitads linguistics. Ei constat pia buca ch'ils scolars emprendien buca romontsch el scalem secundar.

Per las scolas cun romontsch sco lungatg d'instrucziun (RLI) ha il test mussau resultats impurtonts. Ils scolars dils dus scalems (sisavla primara e tiarza secun-dara) han mussau prestaziuns fetg homogenas en tut las vischnauncas. Igl ei remarcabel che scolars da vischnauncas cun meins che 50 % populaziun romon-tscha, denton cun ina scola romontscha, muossan buca menders resultats che tals da vischnauncas «intactas». Differenzas significontas dat ei mo denter ils diffe-rents scalems da scola ed il lungatg d'instrucziun. La digren dalla populaziun romontscha en ina vischnaunca para per bia buca dad haver in'influenza aschi gronda sin la cumpetenza linguistica dils scolars sco la midada dil lungatg d'instrucziun.

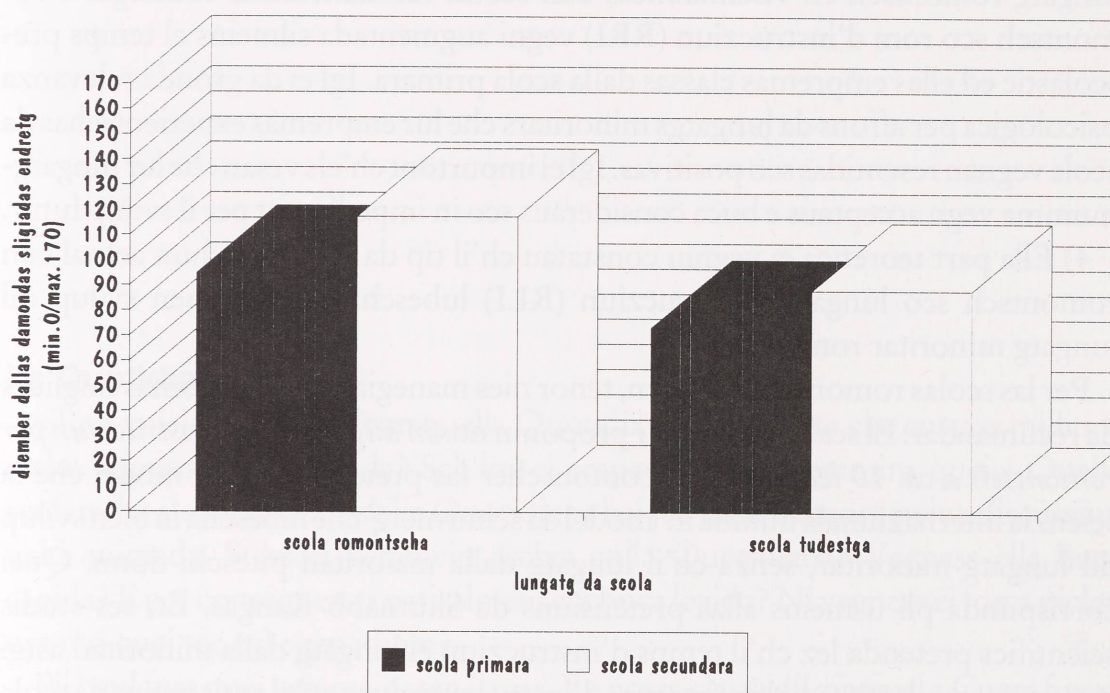
Il proxim diagram dat investa ellas prestaziuns dils scolars dils differents tips da scola (scolas primaras, resp. secundaras cun lungatg d'instrucziun tudestg ni romontsch).



Il diagram muossa relativamein grondas differenzas da prestaziun denter ils dus tips da scola (RLI e RRI) - en mintga cass pli grondas che quellas denter las classas. Tonaton paran las difficultads dils scolars da scolas fundamentalas tudestgas dad esser limitadas sin certas domenas dalla taxonomia, ferton che autras ein buca pertuccadas. Els tests B1 (textematica/tedlar), B3 (sintagmatica/tedlar), B5 (fone-matica/tedlar), B7 (prosodia/tedlar) ed A10 (prosodia/scriver) dat ei negina differenza relevanta denter ils dus tips da scola. Ei fa surstar che quater dils tschun

subtests numnai ein colligai cun la habilitad da tedlar e la prosodia. Quei ein gest las domenas che vegnan negligidas en l'instrucziun da romontsch.

Il proxim diagram muossa las prestaziuns medias dallas gruppas da scolars (scola primara romontscha, scola primara tudestga, scola secundara romontscha e scola secundara tudestga).



Ins sa constatar ch'ils scolars da scolas fundamentalas romontschas (RLI) muossan en general meglieras prestaziuns ch'ils scolars da scolas fundamentalas tudestgas (RRI). Quei ei denton buc il cass en tut las domenas. Els subtests B3 (sintagmatica/tedlar) e B5 (fonematica/tedlar) dat ei schizun negina differenza. In'interessanta constataziun ei era ch'ils scolars da scolas cul medem lungatg d'instrucziun muossan ina gronda parallelitad; in indezi ch'il test vegn da differenziar bein gruppas da prestaziun. Sco ei era da spitgar ha la secundara romontscha cuntonschiu ils megliers resultats e la scola primara tudestga ils «menders».

D'impurtonza eminenta ei denton era il fatg ch'ei dat ina clara differenza da prestaziun denter ils scolars primars ed ils secundars dallas scolas fundamentalas tudestgas. Quei significhescha che l'instrucziun da romontsch porta senz'auter fretgs era ellas scolas da lungatg tudestg - ina constataziun impurtonta per la discussiun davart senn e nunsenn dall'instrucziun da romontsch en vischnaucas tudestgas.

Conclusiuns

1) Tenor differents studis internaziunals astgan minoritads linguisticas buca vegnir surschadas a lur destin. Ellas ston vegnir tgiradas dallas instanzas publicas. Pil lungatg romontsch vala:

2) Sin fundament da nossa retscherca sa vegnir constatau che l'instrucziun da romontsch fa en mintga cass senn, ton en scola romontscha sco en scola tudestga.

3) A cuorta vesta para ei impurtont a nus che la purschida d'instrucziun en lungatg romontsch en vischnauncas cun scolas fundamentalas tudestgas e romontsch sco rom d'instrucziun (RRI) vegni augmentada silmeins el temps prescolastic ed ellas empremas classas dalla scola primara. Igl ei da gronda relevanza psicologica per affons da lungatgs minoritars che lur empremas experientschas da scola vegnan resentidas sco positivas. Igl ei impurtont ch'els vesan che lur lungatg-mumma vegn acceptaus e buca consideraus sco in impediment per il svilup futur.

4) Ella part teoretica ei vegniu constatau ch'il tip da scola grischun actual cun romontsch sco lungatg d'instrucziun (RLI) lubescha in ualti bien svilup dil lungatg minoritar romontsch.

Per las scolas romontschas fussen, tenor nies manegiar, las suandontas migliurs da recumandar: El scalem secundar proponin nus *in augment dall'instrucziun per romontsch a ca. 10 lecziuns*, per contonscher las pretensiuns d'in model che la scienza internaziunala numna in 'model da schurmetg' che lubescha in bien svilup dil lungatg minoritar, senza ch'il lungatg dalla maioritad piteschi donn. Quei corrispunda pli u meins allas pretensiuns da Skutnabb-Kangas. En ses studis scientifics pretenda lez ch'il temps d'instrucziun el lungatg dalla minoritad astgi mai surpassar ils 30% digl entir temps d'instrucziun duront igl entir temps da scola obligatori.

Sco finamira a liunga vesta stuess vegnir creau in program d'instrucziun obligont, en Surselva ed en las autras regiuns romontschas, che possibilitass in'emancipaziun dil romontsch enviers il tudestg e che lubess da contonscher in'aulta cumpetenzza bilingua (tudestg-romontscha), aschibein tier scolars da lungatg tudestg sco da lungatg romontsch.

Cuntinuaziun

Dapresent essan nus occupai cun la cuntinuaziun da nossas retscherchas. Ellas ein ussa integradas en in project da studi dil Fondo naziunal (FN). El center da nossa lavur stat la damonda, schebein la cumpetenzza tudestga da scolars romontschs sedifferenziescha da tala da scolars tudestgs dil Grischun.